

'Mentalno zdravlje je među sportašima i dalje tabu-tema'

Razgovarala TAMARA BORIĆ Fotografije SANJIN STRUKIĆ/PIXSELL, MARKO ERCEGOVIĆ/ZKM

'JEZIK KOPAČKE' REDATELJA BORUTA ŠEPAROVIĆA bavi se temom mentalnog zdravlja nogometaša. Predstava se premijerno izvodi 21. rujna u Zagrebačkom kazalištu mladih, a Šeparović je najavio i obilježavanje 35 godina svog umjetničkog kolektiva Montažstroja

Predstava „Jezik kopačke“, autora Ivana Ergića i Filipa Grujića, bit će praižvedena 21. rujna u Zagrebačkom kazalištu mladih, u režiji Boruta Šeparovića. Predstava otvara pitanja koja idu izvan sportskih terena, propitujući suvremeni nogomet, depresiju i kapitalizam, te poziva na promjenu percepcije mentalnog zdravlja. Borut Šeparović rođen je 1967. u Zagrebu. Diplomirao je filozofiju i komparativnu književnost na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu te na postdiplomskom studiju Das Arts (Napredni studiji u izvedbenim umjetnostima) u Amsterdamu. Utemeljitelj je umjetničkog kolektiva Montažstroj i njegov umjetnički voditelj i redatelj od osnivanja 1989. godine. Za nekoliko mjeseci, predstavom u zagrebačkom Dramskom kazalištu Gavella, Montažstroj će obilježiti 35 godina rada.

NACIONAL: U ZeKaeM-u pripremate predstavu „Jezik kopačke“, a kako se najavljuje, govori o nogometu, kapitalizmu i depresiji. Kako je to povezano?

Na prvi pogled povezanost nogometa, kapitalizma i depresije može izgledati neobično, ali zapravo je vrlo stvarna i duboka. Tekst „Jezika kopačke“, autora Ivana Ergića i Filipa Grujića, istražuje nevjerojatan pritisak koji se stavlja na nogometaše, a koji je često skriven od očiju javnosti. Većina ljudi percipira nogometaše kao bogate i privilegirane, ali ta percepcija zanemaruje mnoge aspekte njihova života. Iako su visoko plaćeni, nogometaši se suočavaju s nevjerojatno kratkim vijekom karijere – prosječno svega osam godina. Tijekom tog razdoblja izloženi su ogromnom pritisku za učinkovitost i uspjeh, a uz to dolazi i visoki rizik od ozljeda. Prema statistikama, profesionalni nogometaši u ligama petice pretrpe u prosjeku 1,3 do dvije ozljede godišnje, što dodatno povećava nesigurnost njihovih karijera. Unatoč velikim zaradama, njihov status može se usporediti s prekarnim radnicima – žive u svijetu visoke nesigurnosti jer se cijeli njihov život i egzistencija temelje na vrlo kratkom vremenskom okviru. Uz fizičke ozljede, prisutan je i ogroman psihološki stres, koji može dovesti do problema s mentalnim zdravljem poput anksioznosti i depresije. Društvo često zanemaruje te „skrivenne troškove“ nogometa, usredotočujući se na glamur i zaradu. Ova predstava pokušava otvoriti dijalog o tom nevidljivom svijetu nogometa, koji je usko povezan s kapitalističkom logikom učinkovitosti i profita te s osobnim i psihološkim posljedicama koje takav sustav ostavlja na pojedince. Kroz „Jezik kopačke“ otvaramo prostor za raspravu o tim složenim pitanjima i povezujemo sport, ekonomiju i mentalno zdravlje na način koji publika možda ne očekuje, ali koji je i te kako stvaran i važan.

NACIONAL: Neki nogometaši sami priznaju da osjećaju pritisak.

Iako neki javno priznaju pritisak, mnogi

se boje govoriti zbog potencijalne stigmatizacije. Statistike pokazuju da gotovo 38 posto trenutačnih i 35 posto bivših igrača prijavljuje simptome depresije i anksioznosti, što ukazuje na značajne izazove s kojima se suočavaju. Ovi sportaši često započinju svoje karijere kao djeca, ulazeći u kompleksne odnose i situacije, te se rijetko zadržavaju na vrhu, što dodatno pridonosi nestabilnosti njihovih profesionalnih života. Profesionalni nogometaši koji su doživjeli više ozbiljnih ozljeda, imaju dva do četiri puta veću vjerojatnost za razvoj mentalnih problema. Taj stres, koji proizlazi iz nestabilnosti i zahtjevnosti njihove profesije, nešto je što svi dijelimo – nogomet mnogima od nas služi kao ispušni ventil za osobne stresove, a igračima se nameću očekivanja da budu iznad toga, često uz veliki pritisak medija. Nažalost, oni ne mogu uvijek ispuniti ta očekivanja bez posljedica za vlastito mentalno zdravlje.

NACIONAL: Zašto vam je baš taj tekst bio zanimljiv? Autori su Filip Grujić i Ivan Ergić, koji je bivši nogometaš.

'UNATOČ VELIKIM ZARADAMA status nogometaša može se usporediti s prekarnim radnicima, žive u svijetu nesigurnosti. Uz ozljede, prisutan je i ogroman stres'

Tekst „Jezik kopačke“ bio je posebno zanimljiv zbog nekoliko razloga. Prvo, Ivan Ergić, osim što je moj dugogodišnji prijatelj, ima jedinstven uvid u nogometni svijet što tekst čini izuzetno autentičnim. Njegova iskustva bivšeg profesionalnog nogometaša dodaju sloj dubine i realnosti priči. Drugo, tema koju tekst obrađuje – utjecaj nogometa na mentalno zdravlje i identitet igrača – rijetko se istražuje u kazalištu. Filip Grujić i Ivan Ergić uspjeli su stvoriti narativ koji je relevantan i provokativan, savršeni spoj s mojim težnjama u kazalištu da pokrećem dijalog o važnim, često zanemarenim društvenim pitanjima. Naša suradnja na ovom projektu bila je prirodan korak zbog zajedničkog interesa za istraživanje složenosti ljudskih emocija i društvenih struktura kroz umjetnost.

NACIONAL: U ZeKaeM-u ste radili posljednji kazališni projekt, ako se ne varam, autorski projekt „Mladež bez boga“ 2019., koprodukciju Montažstroja i ZeKaeM-a, koji je publiku suočio s otuđenošću i radikalizacijom mladih u današnjem

društvu. Je li moguće da otada niste radili u kazalištu?

Ako govorimo o kazalištu u tradicionalnom smislu – suradnji s ansamblom i klasičnom pozornicom – točno je, „Mladež bez boga“ bio je moj posljednji projekt. Prije toga također sam radio sa ZeKaeM-om na koprodukciji „Crna knjiga“ iz 2016. No nakon „Mladeži bez boga“, moja pažnja se usmjerila prema istraživanju novih formata, posebice digitalnih i hibridnih. Pandemija je samo ubrzala taj interes, što je rezultiralo projektom „Radnička cesta“ koji je bio hibrid kazališta i dokumentarnog filma. Kroz taj projekt istraživao sam živote radnika u suvremenom društvu, kombinirajući kazališne elemente s dokumentarističkim pristupom. Dakle, iako nisam bio prisutan na klasičnoj pozornici, moj rad se nastavio kroz druge umjetničke formate i istraživanja.

NACIONAL: ZeKaeM se posljednjih godina fokusirao na teme koje zaista zanimaju mladu publiku, jako angažirane kvalitetne projekte. Mladež u vašoj spomenutoj predstavi, europska mladež 2019., produkt je tog kapitalizma oko kojeg se vrti i ova nova predstava koju radite. I vi i Montažstroj također se dosta okrećete mladima, oni su česta tema vaših istraživanja?

Uistinu, „Mladež bez boga“ nije samo ideološka priča, već i istraživanje o tome kako socijalne i ekonomske sile oblikuju mlade ljude. Predstava se usredotočuje na ekstremne posljedice kao što su masovno ubojstvo i samoubojstvo, istražujući traumu i izazove s kojima se suočava suvremena europska mladež. Osim toga, predstava je dobila novi kontekst obzirom na recentna zbivanja – pandemiju, digitalizaciju i jačanje desnih radikalnih pokreta i populizma, što nije izuzetno aktualno samo u našoj regiji već i u cijeloj Europi i SAD-u. Ovi događaji poput masovnih ubojstava u Beogradu i na praškom sveučilištu, koje smo nekada smatrali udaljenima, sada su alarmantno blizu, ovdje u Zagrebu. To nas podsjeća na važnost i hitnost dijaloga koji naše predstave potiču. S druge strane, „Jezik kopačke“ pristupa mladosti iz druge perspektive, s manje političkog naboja, ali sa snažnim fokusom na osobne i profesionalne izazove mladih nogometaša.

NACIONAL: Međutim, u novoj predstavi bavite se mentalnim zdravljem, to nije baš laka tema.

Svakako, tema mentalnog zdravlja u sportu nije laka i donosi značajne izazove. Unatoč povećanju svijesti o mentalnim bolestima, postoje još uvijek snažna stigma i tabu oko otvorenog razgovora o tim problemima, posebice među aktivnim sportašima. Veliki dio te stigme proizlazi iz straha sportaša da bi otvoreno priznanje psihičkih poteškoća moglo negativno utjecati na njihovu tržišnu vrijednost. Primjerice, poznati nogometaši poput Gianluigija Buffona i Andresa Inieste, koji su o svojim problemima s mentalnim zdravljem progovorili tek prema kraju ili nakon završetka karijera, pokazuju

62 | KULTURA |

koliko je teško otvoreno govoriti o tim izazovima dok su još u igri. Kroz predstavu „Jezik kopačke“ želimo pokazati kako taj strah od „autanjanja“ psihičkih problema može ograničiti igrače i na kraju štetiti njihovim karijerama, ali i osobnom blagostanju.

NACIONAL: Zašto vas društvene pojave toliko intrigiraju da na njih reagirate kroz kazalište?

Moj interes za društvene pojave proizlazi iz želje da istražim teme koje su često zanemarene ili skrivene od javnosti. Kazalište, kao javni prostor, nudi jedinstvenu platformu za izlaganje i raspravu o tim fenomenima, što može potaknuti promišljanje i potencijalnu promjenu. Ne znam hoće li to promijeniti ljude, ali vjerujem u moć kazališta da otvori važne dijaloge.

NACIONAL: Koliko god mu slabio utjecaj, kazalište je i dalje važno.

Pa, o tome bi se dalo razgovarati. Iako je utjecaj kazališta možda oslabio u suvremenom društvu koje je zasićeno tehnologijom i digitalnim medijima, ono i dalje ima ključnu ulogu u osnaživanju pojedinaca i zajednica. Kazalište može premostiti razlike između „visoke“ i „niske“ kulture, privlačeći publiku koja ga inače ne bi posjećivala. Sretan sam što radim na ovakvom projektu s izvanrednim ansablom s kojim sam surađivao i na ranijim projektima ostvarenima u suradnji sa ZeKaeM-om, poput „Mladeži bez boga“, „Crne knjige“, „Mauzera“ i „Generacije 91-95“. Naše zajedničko iskustvo i međusobno razumijevanje obogaćuju ovu produkciju i omogućavaju nam da na scenu donesemo autentičnu izvedbu.

NACIONAL: Kad govorimo o temi nove predstave, već ste se u više projekata bavili upravo nogometom. Zašto nogomet i kazalište? Sjećam se predstave prije desetak godina, kad je 11 žena došlo na pozornicu u dresovima hrvatske nogometne reprezentacije, pa pretpostavljam da se kroz nogomet može dobiti dobar prikaz društva?

Nogomet je za mene uvijek bio više od igre; to je kulturni fenomen koji zrcali mnoge aspekte društva, od nacionalnog identiteta do društvenih pitanja poput nezaposlenosti i rodne ravnopravnosti. U predstavi „Srce moje kuca za nju“ nogomet smo koristili za istraživanje položaja žena u društvu, koristeći pobjedu Hrvatske nad Engleskom kao pozadinu za priču o nezaposlenim ženama koje svoje potresne radne biografije sučeljavaju s nacionalnom nogometnom mitomanijom. U predstavi „Generacija 91-95“ nogomet služi kao sredstvo za suočavanje s prošlošću kroz propitivanje nacionalne nepogrešivosti u tumačenjima mitologije rata u Hrvatskoj. Sada u „Jeziku kopačke“ pristup je fokusiraniji na osobne izazove mladog nogometaša koji prelazi iz lokalnog u međunarodni kontekst, razmatrajući kako sportska karijera utječe na obiteljske i osobne odnose. Te predstave pokazuju kako nogomet, iako često smatran dijelom „niske“ kulture, može biti moćno sredstvo za razmatranje „visokih“ društvenih

■ Šeparović na probi s ansablom ZeKaeM-a, s kojim je već radio na mnogim projektima

pitanja. Upravo ta sposobnost nogometa da ujedini različite slojeve društva čini ga idealnim za kazališni izraz, pružajući nam platformu za kritički dijalog i emocionalni odjek kod publike.

NACIONAL: Osim glumaca, u predstavama Montažstroja često na sceni možemo vidjeti „obične“ ljude bez kazališnog iskustva. Zašto vam je to važno?

To je jedan od ključnih aspekata mog rada. U „Jeziku kopačke“ važno je da glumci igraju ulogu jer slojevitost i zahtjevi te teme traže glumačku vještinu. No u mnogim drugim projektima to nije presudno. Montažstroj je često angažirao stvarne protagoniste, ljude poput nezaposlenih žena, starijih od 55 godina ili beskućnika. Ti ljudi na sceni ne igraju uloge, već predstavljaju sami sebe. Time predstave dobivaju dokumentarnu dimenziju i autentičnost koju glumci, bez obzira na talent, teško mogu postići. Takav pristup omogućava izravan susret publike s realnim, svakodnevnim životnim iskustvima, što predstavi daje posebnu snagu i autentičnost.

NACIONAL: Koja vas je ideja vodila kada ste 1989. osnovali Montažstroj, jedan od najvažnijih kazališnih i izvedbenih kolektiva u nas? Zašto ste o politici i društvu željeli govoriti angažiranim predstavama?

**'AUTOR IVAN ERGIĆ
ima jedinstven uvid u
nogometni svijet što
tekst čini autentičnim.
Njegova iskustva
bivšeg profesionalnog
nogometaša dodaju
slojeve dubine i
realnosti priči'**

Trenutačno nisam sklon govoriti o toj obitelji iz više razloga, no prvenstveno jer planiram obilježiti taj trenutak kroz projekt koji ćemo realizirati u koprodukciji s Gavelom. Radije bih da pričekamo taj trenutak kako bih o tome govorio u širem kontekstu. Montažstroj je od samih početaka bio platforma za kritičko propitivanje društva, a ideja politički angažiranog kazališta uvijek mu je bila u središtu.

NACIONAL: U redu, ali možete li barem reći, kad danas pogledate iza sebe, je li ideja Montažstroja realizirana? Što biste izdvojili iz tih 35 godina?

Gledajući unatrag, mislim da je Montažstroj ostvario svoju misiju inoviranja i eksperimentiranja unutar kazališne umjetnosti iako je svaka realizacija uvijek otvarala nove perspektive i izazove. Jedan od projekata koje ističem, na koji sam izuzetno ponosan, jest „Radnička cesta“. Taj projekt, koji smo razvili tijekom pandemije, predstavlja sintezu dokumentarizma i performansa, a snimljen je kamerom kao hibrid kazališta i filma. To nisu samo film ili tradicionalno kazalište, već digitalno kazalište koje preispituje formu i funkciju umjetničkog izražavanja u novom dobu. To djelo simbolizira ono što Montažstroj teži biti: platforma koja se ne boji preispitivati granice i istraživati nove umjetničke izraze.

NACIONAL: Kad smo kod digitalnog i društvenih mreža, naravno da su one donijele puno toga pozitivnog, ali govoreći o mladima, nekako se automatski s time povezuju i mentalne bolesti. Kako na vas kao umjetnika djeluje činjenica da mladi te društvene mreže dovode do ekstrema?

Društvene mreže su nesumnjivo imale veliki utjecaj na mentalno zdravlje mladih, često dovodeći do ekstremnih ishoda zbog intenzivnog pritiska i stalne potrebe za validacijom. Naša predstava „Mladež bez boga“ bavi se upravo tim temama - kako digitalni svijet utječe na mlade i njihovu percepciju stvarnosti. U kazalištu, za razliku od brzih, prolaznih sadržaja na društvenim mrežama, nudimo prostor za dublje razmatranje i odraz života koji može

biti snažno transformacijski. Nije jednostavno privući pažnju mlade publike navikle na brze i kratke formate kakve nude TikTok i druge platforme, ali upravo izazov stvaranja angažiranog i smislenog kazališnog djela čini naš rad vrijednim. Vrijeme koje publika provodi s nama u kazalištu nudi priliku za zajedničko iskustvo koje može imati trajan utjecaj, čime se potvrđuje vrijednost koju kazalište ima u suvremenom društvu. To je prilika da usporimo, reflektiramo i stvorimo smisleni dijalog - nešto što je sve rjeđe u digitalnom dobu brzih promjena.

NACIONAL: Dakle, kazalište će nametnuti svoju vrijednost usprkos vremenu?

Tako je, ili usprkos nedostatku vremena. U kazalište će dolaziti ljudi upravo zato što ono zahtijeva izdavanje vremena. U današnjem društvu, gdje je vrijeme postalo rijetka i dragocjena roba, odlazak u kazalište može postati prostor za one koji svjesno žele odvojiti dio svog vremena za kulturno iskustvo. Vidim tu prostor za određenu elitu - ne u negativnom smislu, već za ljude koji imaju vremena, ali i znanja, i koji žele sami sebi potvrditi svoju vrijednost kroz takva iskustva.

NACIONAL: To zvuči podcjenjivački. Smatrate li da je kazalište elitističko?

Kritičan sam prema tom fenomenu jer ljudi koji su pod velikim pritiskom, koji se bore da osiguraju egzistenciju za svoje obitelji, teško mogu naći vremena za kazalište. Stres i svakodnevni pritisci čine taj prostor nedostupnim za mnoge. S druge strane, kazališna predstava traje sat ili dva - što je, zapravo, vrlo kratko u usporedbi s „bindanjem“ TV serija, koje oduzima znatno više vremena. Prednost kazališta leži upravo u tom vremenu koje svjesno dijelimo s drugima u fizičkom prostoru. To je nešto što nijedan digitalni format ne može pružiti - osjećaj zajedničkog prisustva i proživljavanja. U tom smislu kazalište ima potencijal da se nametne kao iskustvo koje vrijedi izdvojiti iz pretrpanog rasporeda, ali mora pronaći načine da postane dostupno širem krugu ljudi, a ne samo privilegiranim.

NACIONAL: Lako za vrijeme, ali što je s temama? Trebaju li se promijeniti teme predstava kako bi se privukla nova publika? Primjerice, nogomet bi mogao biti tema koja će zanimati mnoge. Mlade danas zanimaju stvari koje su im bliske; ne žele ići u kazalište da bi gledali adaptacije lektirnih djela - iako su i takvi naslovi važni. Nezavisna scena postiže značajne rezultate, što se vidi i po brojnim nagradama koje dobivaju predstave izvan institucija.

Zanimljivo je da, nakon velikog uzleta kazališta 1970-ih i 1980-ih, koji je bio posljedica previranja 1968. i političkih promjena koje su uslijedile, nije došlo do pravog zamaha kazališta. Čak i povratak tradicionalizmu ne iznenađuje jer u uvjetima kada institucije nastoje opstati, često se vraćaju onome što ih čini prepoznatljivima - a to je tradicija. Iz moje perspektive, institucionalno kazalište je više fokusirano na

očuvanje tradicije nego na inovacije, što može djelovati kao korak unazad.

NACIONAL: A to mlade vjerojatno odbija?

Moguće, ali ključno je pitanje - što bi ih uopće privuklo? Ne mogu reći da kazalište umire, to bi bila preoštra tvrdnja, ali sigurno stari sa svojom publikom jer teško uspijeva pridobiti novu generaciju. U odgovor na to često se kreće u hiperprodukciju. Kad sam počinjao, bilo je normalno raditi na predstavi tri ili četiri mjeseca i u sezoni postaviti manji broj predstava. Danas se sve radi ubrzano, pripreme traju mjesec dana, nakon čega se prelazi na sljedeći projekt. Kazalište, nažalost, ne može konkurirati društvenim mrežama kad je riječ o marketingu i doseg mladih. No povratak konzervativizmu u kazalištu me ne iznenađuje jer i društvo ide u tom smjeru. Kazalište uvijek reflektira društvene promjene i ne može se praviti da je izvan njih - ono je zrcalo društva u kojem živimo.

NACIONAL: Spomenuli ste konzervativne pokrete koji su, ne samo u Hrvatskoj, dobili na snazi. Radili ste brojne predstave u kojima ste se bavili položajem žena u društvu. Kako gledate na povratak u radikalni tradicionalizam, da budem blaga?

Taj povratak postao je očit u jednom trenutku - moglo se naslutiti da će se to dogoditi. Nije me iznenadilo jer se vidjelo da će „klatno“ prijeći na desnu, konzervativnu stranu. Kao što je početkom 20. stoljeća bilo „cool“ biti lijevičar, tako je početkom 21. stoljeća postalo „cool“ biti desničar. To nije nužno zbog ideološke jasnoće, već zato što se mnogima čini da se bore protiv nečega neodređenog, protiv nepoznatih prijetnji. Takav smjer djelomično je refleksija funkcioniranja svijeta, a društvene mreže dodatno pojačavaju te tendencije, omogućujući širenje tih ideja i potičući polarizaciju društva.

NACIONAL: Primjerice, Domovinski pokret u Hrvatskoj.

Ne bih ulazio u specifične komentare o Domovinskom pokretu.

NACIONAL: Zanima me vaš komentar na inicijative te stranke, poput prijedloga zabrane određениh lektirnih naslova ili sviranja himne prije početka nastave svakoga jutra?

'NE MOGU REĆI DA kazalište umire, to bi bila preoštra tvrdnja, ali stari sa svojom publikom jer teško uspijeva pridobiti novu generaciju. Zato se često kreće u hiperprodukciju'

Takve inicijative nisu iznenađenje. Od ulaska Hrvatske u Europsku uniju 2013., kada smo na neki način prepušteni sami sebi, svjedočimo sve snažnijem jačanju takvih tendencija. To je obrazac koji se ne događa samo kod nas, već i širom Europe, gdje rastu nacionalistički pokreti i inicijative usmjerene na očuvanje identiteta kroz simbole poput himne ili kontrolu kulturnih sadržaja. O nacionalizmu i njegovim posljedicama govorio sam kroz svoje ranije projekte pa nemam potrebu dodatno elaborirati. Svijet se kreće u tom smjeru, a kazalište je jedno od mjesta gdje možemo kritički promišljati te procese.

NACIONAL: Kako se osjećate kad vidite dobru reakciju publike na svoj projekt?

Iskreno, teško mi je precizno odgovoriti na to pitanje. Ne mogu reći da osjećam neko veliko zadovoljstvo u klasičnom smislu. Najdraža mi je reakcija kada predstava, poput „Mladeži bez boga“, potakne publiku na razmišljanje i razgovor nakon što završi. Ponekad bih čak više volio da se umjesto pljeska dogodi trenutak tišine - to bi značilo da su ljudi zaista ostali zatečeni onim što su vidjeli. Naravno, uvijek je lijepo čuti pohvale, ali puno mi je važnije kada predstava izazove dublje promišljanje kod publike.

NACIONAL: Niste li vi umjetnici u pravilu tašti i želite dobiti pozitivnu reakciju?

Svakako, pozitivna reakcija uvijek godi, ali pitanje je radim li projekte isključivo zbog toga. Ne poričem da imam svoju taštinu i da uživam u dobrim reakcijama publike. S druge strane, jedan dio mene često nije zadovoljan vlastitim radom. Ponekad, kad završim projekt, odmah idem dalje bez previše razmišljanja jer sam svjestan da, iako sam nešto postigao, uvijek ostane osjećaj da to nije potpuno ostvareno. U tom smislu, uspjeh često dolazi s nekom vrstom neuspjeha - jer znam da nisam dosegao ono što sam možda mogao. Taj neuspjeh mi je, u stvari, ponekad zanimljiviji, ali često ga prepoznajem samo ja. Imam stalni dijalog sa samim sobom i vrlo sam kritičan prema vlastitom radu. Brecht je govorio da kazalište treba „poučiti i zabaviti“, ali čini mi se da danas taj balans više nije uvijek prisutan.

NACIONAL: Koliko je ta promjena uloge kazališta utjecala na vaš rad? Jer ako je kazalište samo zabava, za vas to postaje problem, pretpostavljam?

Da, to je definitivno problem. No postavlja se pitanje - tko danas uopće poučava i može li kazalište još uvijek ispuniti tu ulogu? Brechtova ideja „zabaviti i poučiti“ bila je usmjerena prvenstveno na radničku klasu. Ali ako to više nije svrha, čemu onda kazalište služi? Svaki ozbiljan kazališni autor mora si postaviti ta pitanja: zašto radim ovo, što želim postići i za koga radim? To su pitanja koja me guraju naprijed. Ono što ostaje nepromijenjeno, i u tome je ljepota kazališta, jest rad s ljudima. Ta razmjena energije i ideja uvijek može stvoriti nešto vrijedno i lijepo. To je pravi luksuz, bez obzira na sav stres koji prati svaki proces stvaranja.